

Gheorghe Stanomir

Ai noștri și cultura noastră

(prima publicare în „Curentul“ din München, anul LIII nr. 5947-5948, iunie-iulie 1981, pag. 3)

Rândurile care urmează completează programul *Curentului literar*, având ca motor spiritul combativ, care atacă de data aceasta direct politicul, fără pretextul tradițional, cum ar fi o critică de carte, de traduceri, sau o încercare de sintetizare cultural-filosofică.

Voi expune o serie de probleme, pe care observ că le împart cu majoritatea celor care participă la manifestări culturale româno-germane din occident. De obicei sunt emigranți români, care au experiență în comunicarea academică sau artistică (în special cei ce cunosc între timp bine limba germană), precum și germani cu profesii culturale sau artistice, care vorbesc, deseori foarte bine, limba română, și sunt familiarizați cu mentalitatea și cultura noastră. Deschid această discuție, vizând o situație foarte delicată. Încerc să sistematizez diferitele aspecte ale problemei, mă încadrez în spațiul relativ restrâns al acestei rubrici, și încerc să nu mă pierd în amănunte ne semnificative sau în divagații.

1. Problema recepției specificului românesc în spațiul de limbă germană a fost și este o temă constantă a profesorilor mei de la Universitatea din Heidelberg, la care am fost ucenic și care m-au promovat. În ultimele decenii, aceste preocupări s-au materializat. Profesorul Klaus Heitmann a prezentat evoluția istorică și conceptuală¹, iar *Nestor*-ul emigrației române din Germania, Ștefan Teodorescu², a analizat în 1975, în cadrul unui colocviu bi-național, limitele raporturilor și a înțelegerii reciproce, studiu publicat doi ani mai târziu³.

Cine va avea timp să consulte aceste articole, va vedea cum ele au continuat sintezele unui Călinescu, Ralea, Blaga sau Eliade, pentru a-i cita pe cei mai

1 Klaus Heitmann, *Das 'rumänische Phänomen'. Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbestimmung der rumänischen Kultur seit 1900*, în: *Südost Forschungen* (München) 29/1970, S. 171-236.

2 Vezi: *În cumpăna autorității. Lui Ștefan Teodorescu la a 75-a aniversare*. în: *Curentul* anul LIII nr. 5935, octombrie-noiembrie 1981, pag. 3 și 4; *Necrolog Dr. Ștefan Teodorescu*, în: *Curentul*, anul LIV/5958, noiembrie-decembrie 1982, pag. 2. Student al lui Martin Heidegger, a fost atașat cultural în anii patruzeci la Berlin, iar prin mijlocirea filosofului originar din România, Ludwig Giesz, lector de limbă și literatură română la Heidelberg.

3 Ștefan Teodorescu, *Die Problematik kultureller Auslandsbeziehungen am Beispiel Rumäniens zur Zeit Eminescus*, în: *Wechselwirkungen in der deutschen und rumänischen Geisteswelt am Beispiel Mihai Eminescus. Aus Anlaß des 125. Geburtstages des rumänischen Dichters. Colloquium vom Institut für Auslandsbeziehungen Stuttgart und der Deutsch-Rumänischen Studienvereinigung Freiburg am 17. und 18. Nov. 1975 in Stuttgart*, hrsg. vom Institut für Auslandsbeziehungen - Stuttgart 1977 (= *Materialien zum internationalen Kulturaustausch*, Bd. 2), pag. 29-39.

reprezentativi, dintr-o altă perspectivă. Raportat la prezent, starea de fapt este neîmbucurătoare, nu numai datorită situației paradoxale de după 1964.

Nea Ștefan, dl. dr. Teodorescu, deduce cu o exactitate - datorată filosofiei - și cu patimă de condei valahă, întâlnirea ratată dintre cele două popoare și culturi. Eminescu a implantat idealismul german în solul fertil dintre Dunăre, Carpați și Nistru. Transmisia culturală a funcționat din păcate numai într-o singură direcție. Germanii nu i-au înțeles pe români, cu toate că se crease un contact nu numai cultural, dar și politic, mai ales după venirea lui Carol I. Dacă s-ar putea pune problema din perspectiva ultimului deceniu, incapacitatea de înțelegere pare a fi a ambelor părți. Cum ambele articole mai-sus citate sunt greu accesibile unui public larg, atrag aici cel puțin atenția asupra situației speciale, care există în Ardeal, unde trăiesc germani din secolul 12, respectiv 18 (șvabii bănățeni).

2. Recepționarea culturii și a civilizației central-europene a fost făcută pe mai multe filiere. Le schițez pe scurt, pentru ultimele secole: Școala Ardeleană, prin filiera austriacă, respectiv italiană și catolică, pașoptiștii moldoveni și cei din Muntenia, prin cea franceză. La începutul secolului nostru apare o dispută privind primordialitatea matricei de transmisie a importului cultural, între germano-, anglofili și francofoni. După 1900, influența germană a fost masivă, nu numai în planul tehnico-ingenieresc, ci și în filosofie și estetică (Pârvan, Zarifopol, Vianu, Blaga, parțial Călinescu) sau în lingvistică (școala lui Weigand de la Leipzig, în special Sextil Pușcariu), pe un sistem de *in-put* fără *out-put*. E drept, *Estetica* lui Vianu e tradusă, Blaga e cunoscut de majoritatea filosofilor și a romaniștilor ca un mare poet și desenator al spiritului mioritic. Cotele de universalitate ale literaturii române au avut însă nevoie de un sol fertil, de origine romanică; doar acolo s-a putut desăvârși: Panait Istrati, iar mai apoi Eugen Ionesco, Emil Cioran sau Mircea Eliade, s-au impus impus, în mediul ales și de Constantin Brâncuși, într-o conjunctură istorică deosebită, începând cu deceniul al patrulea, în care importul de cultură suferă din cauza cenzurii, și se restructurează după 1948, cauzate de filtrele dogmatice staliniste. În deceniile care au urmat, noutățile și progresele științifice, din spațiul continental și din cel anglo-american, au putut fi cunoscute, de către masa noilor cadre de învățământ universitar sau de cercetare din România, doar datorită canalului tradițional, bazat pe cunoștințe și rudenie, lucru care explică, parțial, emigrarea conștientă a multor specialiști români către originea lor novatoare, *cât mai departe de intermediarii sovietici*.

3. Odată cu mijlocul deceniului șase, formula de dialog cultural al României cu Europa și occidentul în general, se întoarce treptat la formula tradițională. Germania a fost de la bun început într-o situație aparte, dată fiind existența statului RDG/DDR (Dă-dă-rău), o formă de comunism statal combinat cu disciplina prusacă, a cărei limite etice și ideologice se manifestau mai evident, decât similara creație de la malul Dâmboviței. Cât pe-aci să terfelească axial cultura națională a ambelor părți, situația s-a schimbat odată cu deschiderea unei ambasade române la Köln/Bonn, singulare pentru blocul estic, după 31 ianuarie 1967. O breșă de mare importanță, atât pentru

importul de know-how tehnico-științific, cât și, în general, pentru cercetătorii din domeniile umaniste, pentru activiștii culturali *declarați progresiști*, pentru artiștii plastici, pentru muzicieni, pentru literați și uniunile lor de creație, etc., etc. Au fost acordate de la început diferite burse unor oameni de cultură sau scriitori, care se impuseseră în țară (Ion Alexandru, Gheorghe Pituț, Marin Sorescu etc.), după aceea, societăți precum *Humboldt*, *Herder*, *Internationes* sau orașele Mannheim și Berlinul de Vest au invitat și găzduit numeroși artiști din România. Beneficiarii au putut să își îmbogățească cunoștințele de limbă germană și să lege prietenii. Secțiile de germanistică ale universităților românești au primit la rândul lor lectori din Germania Federală și Austria, pe lângă cei redegști.

Într-un cuvânt, contactele culturale au fost demarate și se putea trece la un dialog. Contacte personale iau locul sterilelor discuții oficiale, o soluție impusă în mod paradoxal tocmai de birocrăție și diplomație, care probabil realizase, cât de perimate erau atât limbajul de lemn, cât și precauțiile ideologice. A luat naștere o forță lăuntrică, cu autoreglare, demnă de toată stima, pe care o alimentau ambele părți. Printre altele, iată cum. În afară de cele cinci lectorate de schimb oficial RSR - RDG, există între timp patru lectorate, convenite cu Germania occidentală. Statul român ar putea trimite oricând lectori de română la universitățile germane din Köln, München, Tübingen și Frankfurt/Main (unde însă n-a sosit încă nimeni pe postul pus la dispoziție). Oferte similare se pare că au făcut și universitățile din Bochum și Heidelberg, unde activează de mulți ani, cu succes, dl. Dr. Octavian Buhociu și dl. Dr. Ștefan Teodorescu; oferte neluate în considerare, pentru a nu deranja, probabil, proporția relativă la numărul de lectorate avute direct și prin contract politic cu Germania de răsărit. La rândul ei, partea vest-germană trimite, de regulă specialiști în lingvistică, prin DAAD⁴, la universitățile din București, Cluj și Timișoara. Bineînțeles, existe lectorate și schimburi similare cu Franța, Marea Britanie și Italia.

4. Astfel văzută, situația părea, la începutul anilor șaptezeci, încurajatoare. S-au pus bazele unor proiecte de colaborare culturală sau științifică, despre care informez în chenarul de pe această pagină, prin proiectul RuEW⁵. Conștienți de superficialitatea și unilateralitatea dialogurilor, care fuseseră până atunci regula, universitarii și oamenii de cultură și de artă din Germania occidentală, parțial traumatizați de ceea ce se întâmpla în propria țară în ultimele decenii, au re-descoperit, cu interes, spațiul spiritual și mentalitatea românească, care le putea oferi, dintr-o situație insulară de romanitate în Balcani, dar și în cadrul Pactului de la Varșovia, posibilitatea depășirii propriilor probleme, raportat la ceea ce se dezvoltase dincolo de Zidul Berlinez... Scindarea populației în Germania de vest era evidentă: pe de o parte, masa largă, care accelera cu hărnicie minunățiile consumului economic (trimițând rudelor în Dă-dă-rău sau în România fetișurile epocii plastico-electronice cu poșta), iar opusă ei, o mare parte a intelectualității, care s-a încăpățânat să preia răspunderea pentru crimele naziste, afișând cu o plăcere masochistă conștiința încărcată, ducând-o consecvent de

4 Deutscher Akademischer Austauschdienst - Serviciul de schimburi/relații academice german.

5 Rumänisches etymologisches Wörterbuch, proiect condus de profesorii R. Rohr și J. Hubschmid.

la generație la generație și producând mari schimbări esențiale în țesătura spirituală a țării.

Această schiță sumară a dus practic la susținerea constantă a emigrației postbelice din România. Cel mai bun exemplu este Biblioteca Română din Freiburg, sprijinită multă vreme financiar de către statul federal și de landul Baden-Württemberg. Pretinsa independență de după 1968, respectiv 1971, a fost un eșec propagandistic al regimului de la București, odată cu venirea masivă a etnicilor germani, situația era și mai bine cunoscută.

Și dacă tot ne tragem la Caragiale Ion Luca, o scurtă anecdotă, pentru a ne mai descreți oleacă frunțile și a da culoare celor schițate mai sus. Acasă cu capul plecat, se pare că românul taie în carne vie printre străini, în speranța că istețimea această poate contracara uzura de cultură din pridvorul casei. Acum doi ani, la o masă rotundă, organizată în cadrul *Zilelor culturii române* la Mannheim, delegația scriitorilor din RSR (d-nii Balotă, Stoica, Liebhardt, Bulhardt, toți buni vorbitori de germană) a lăudat *Fondul literar* al Uniunii Scriitorilor, dar a negat strict dogmatismul *realismului socialist*, evitând referiri la *umanismul socialist* al festivalurilor de stadion organizate de *Cântarea României*, care erau, pentru germanii care le vedeau în reportaje televizate, aidoma celor naziste. Cea mai mare nerușinare a fost un argument-beton: desființarea cenzurii în România, prin decret! Colegii lor de la Rin și Neckar s-au întrecut în a critica situația din zonă, dând vina pe manipularea pieții de carte, ca cenzură indirectă. Vesel sau trist, presa locală a reprodus conștiincios știrea după care românii nu mai au cenzură, *Sieh mal an!!!*

Odată cu apariția mișcărilor sindicale în răsărit, oprimate sălbatic ca în America Latină la noi, integrate politic în Polonia, situația nu putea decât să se înrăutățească. Tot mai des sosesc universitari, care se interesează în primul rând, unde sunt magazinele *Kaufhof* sau *Horten*, și nu unde sunt bibliotecile sau seminarele universității. E păcat. Pentru problematica aici, acest lucru este extrem de dăunător în ambele direcții. În toamna trecută urma să aibă loc un seminar al romaniștilor din toată lumea, pentru a-l aniversa pe renumitul filolog și profesor de la universitatea din Tübingen, Eugen Coșeriu, la împlinirea vârstei de 60 de ani. Domnia Sa e născut în Mihăileni, în Basarabia. În vechea capitală a vechiului principat s-ar fi întâlnit crema, așii filologiei generale și în special romanice, oameni care cunosc numai din cărți *ciudata geneză a așa-zisei limbi moldovenești*. În ciuda pregătirilor ajunse într-un stadiu avansat, simpozionul a fost contramandat.

În locul *gogoșilor* (Caragiale Luca Ion!) de acum doi ani, s-a trecut între timp la o politică a *struțului danubian* (care caută în *substrat* vechiul zimbriu legendar). Mai nou se practică, în relațiile culturale cu occidentul, același tip de discuție formală, lipsită de orice sens sau de conținut, după modelul verificat în politica internă. Relațiile culturale există mai mult pe hârtie, totul este organizat, pentru a fi pe o listă cu sarcini chipurile îndeplinite. Nu puțini optimiști de primă oră din RFG acest minimum, unui nimic absolut. Alții sunt înăcriți și se retrag în veșnica fortăreață universitară.

La ultimul colocviu de română, ținut la universitatea din Köln în iunie 1981,

programul propus a dovedit cu prisosință noua formulă „*ne facem că vorbim discuții*”. Ordinea de zi era atât de încărcată, încât nu se mai putea discuta pornind de la referatele prezentate de cercetători români de renume. Contează afixul, nu ideile sau conținutul. Întrebările, deseori căutând vădit dialogul, au fost blocate politicos. S-ar fi putut fructifica contactele particulare, prima seara seară fiind rezervată pentru o recepție la ambasada României, dar surpriză: aproape jumătate din lectorii de limbă română din Germania Federală nici nu s-au învrednicit să participe la această întâlnire. Colocviu sau circ propagandistic - contactele culturale dintre două popoare și două țări au ca prim nivel limba, iar pentru a populariza limba română, universitățile din RFG au ales, dintre cei mai calificați, o serie de lectori pentru a preda limba și literatura română. Partea germană și-a manifestat și concretizat deci interesul ei pentru limba noastră, dar nepoții lui Mitică ori nu pot pricepe acest lucru, ori, de ce nu?, nu-l doresc. Unor oameni, care se luptă pe plan etic cu stafia lui Adolf Hitler, nu le poți înșirui pe mai multe rafturi operele *conducătorului* Nicolae Ceaușescu, legate în coperti pestriț colorate. Iar când la acest așa-zis colocviu participă romaniști de renume mondial, nu poți ignora total acest lucru în presa culturală din țară. Cu puțin tact și puțină finețe, s-ar putea evita, ca interesul pentru limba română să se atrofieze la tot mai mulți cercetători sau cunoscători ai acestor probleme. În plus, lectorii de română, romaniștii în general, istoricii sau politologii interesați, țin cu siguranță să se întâlnească și să discute regulat o serie de probleme comune. Mitizarea politică de prost gust este contraproductivă. Ea dezvăluie în ultimă instanță perenitatea formulei politice, care gestionează actual România.

5. Pentru a depăși optimismul plat, poate fi prezentată în acest context o alternativă constructivă, indicând adevărații ambasadori ai culturii românești, împrăștiați în diferite centre universitare, biblioteci, institute sau edituri, în ultimă instanță niște idealști, care știu a visa și a povești visele, basmele și multe altele, atât pe românește, cât și pe limba Germaniei de azi, cu toate nuanțele sau diferențele de dialect, de generație, de apartenență socială etc. *A vorbi ca la ziar* nu îi poate fi de folos nici unui student din Germania occidentală. El nu are nevoie de *Scînteia*, are la orice chioșc pe stradă *Unsere Zeit* sau *Neues Deutschland*. Pentru a vorbi și citi ca între Prut și Nistru, sunt necesare cursuri suplimentare. Aceste chestiuni cer mult timp, nu se rezolvă în grabă, în colocvii de trei zile la interval de doi ani. Limba se învață despletind timpurile gramaticii și ale culturii românești, reîmpletindu-le într-un dialog început de atâtea ori, care s-a întrerupt sau nu mai e continuat.

Progresul oricărei științe e garantat prin curiozitate, prin interes. Cel al universităților vest-germane privind disciplina *Rumänistik* e de necontestat. Dovada? Iată lectoratele de limbă și literatură română, situația din ultimele două semestre.

Bamberg: Dahmen

Berlinul de vest: Prof. Schroeder, Deneș, Bohourrouez-Klinger, Dr. Gregori. Acolo activase după război Reichenkron.

Bochum: Prof. Poghirc, Dr. Frisch.

Bonn: Schupert.

Düsseldorf: Trosdorff.
Eichstätt: Gaell.
Frankfurt/Main: Prof. Klein, Dr. Stiehler.
Freiburg: Prof. Miron, Dr. Lüder.
Gießen: Dr. Schmidts.
Göttingen: Dr. Stein.
Köln: Dr. Taloş
Mainz: Dr. Bidian.
Mannheim: Prof. Rohr, Dr. Tătar, Dr. Stanomir.
Marburg: Dr. Schmidts.
Hamburg: Dr. Maurer.
Heidelberg: Prof. Heitmann, Prof. Hubschmid, Druckmann-Damian.
Kiel: Dr. Maurer.
München: Dr.phil.habil. Neuhofer, Dr. Diaconescu, Ulrich.
Münster: Prof. Lenzen, Novak.
Regensburg: Prof. Ernst, Stein.
Siegen: Engelmann.
Stuttgart: Bidian.
Tübingen: Dr. Rusu.
Würzburg: Schmidt.

6. Lista de mai sus arată clar: pe întreg teritoriul Germaniei federale există un interes cert pentru limba și literatura română. Acești universitari popularizează cultura, nu însă (cu excepții!) și politica statului român. Câtă vreme majoritatea lectorilor nu a participat nici măcar de formă la colocviul mai sus pomenit, formula cultural-propagandistică actuală este un eșec incontestabil. Însă fără contacte extra-universitare în întreaga Germanie, aceste lectorate se pierd în anonimatul sutelor de cursuri, seminare, prelegeri în vasta construcție a romaniștilor. Concluziile lui *Nea Ștefan* Teodorescu, de mai înainte, nu vor putea fi decât să fie confirmate în viitor, atâta vreme cât numărul studenților nu crește, cât nu există un contact personal între lectorii de română, dirijat de problemele disciplinei lor și nu de interesele propagandistice ale ambasadei RSR. La fel de importante sunt schimburile de programe de învățământ și de predare a limbii, de cărți, de informații. Există mici încercări de a ieși din acest impas, cu ele voi încheia. În afară de renumita Bibliotecă Românească, la Freiburg, profesorul Paul Miron reeditează Dicționarul lui Tiktin⁶ din 1895, din fonduri primite de la DFG⁷. La Bochum, o altă societate editează revista *Kurier*⁸, întemeiată la vremea ei de profesorul Octavian Buhociu. În cadrul universităților Heidelberg și Mannheim există o grupă de cercetare, care va edita un dicționar etimologic⁹, după modelul prestigiosului FEW¹⁰, început de romanistul

6 Hariton Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, 2., überarb. Aufl. von Paul Miron, Wiesbaden, Harrasowitz.

7 Deutsche Forschungsgemeinschaft = Comunitatea germană pentru Cercetări.

8 Kurier der Rumänischstudenten = Curierul studenților limbii române.

9 RuEW = Rumänisches etymologisches Wörterbuch, proiect condus de profesorii Rohr și Hubschmid.

10 FEW = Französisches etymologisches Wörterbuch.

elvețian von Wartburg. Aceste inițiative funcționează independent de oportunismul politic de la București. Pe când ai noștri ...

7. O luptă e cultura, deci te luptă, cu dragoste de ea, cu dor.

P.S. Pentru varianta digitală, autorul a corectat greșelile de tipar și o serie formulări nu tocmai reușite. (Heidelberg, februarie 2019)